

ZAMETKI LJUBLJANSKEGA GRADU

PETER PETRU

Zavod za ureditev stare Ljubljane je l. 1960 organiziral sondažna arheološka raziskovanja na ljubljanskem gradu. Prvenstveni namen letošnjih izkopavanj je bilo proučevanje najstarejšega zametka gradu. Zato so bile večje in daljše sonde razporejene večinoma v notranjosti gradu, se pravi, na današnjem grajskem dvorišču.¹

Centralni jarek — Jarek A — je držal od vodnjaka, prekritega z makadamom rečnih oblic, proti zahodnemu krilu gradu. Pravokotno na to sondo smo potegnili še drug jarek proti traktu z zazidanimi arkadami. Tako v jarku A, kakor tudi v jarku B smo takoj pod današnjim površjem zadeli na živo lapornato skalo. V začetku profila smo sondo razširili, ker smo zasledili zid pravokotnega oboda vodnjaka, oziroma cisterne. Zanimivo je, da je tu živa skala izklesana v širini 1 m in da temelji zid vodnjaka v tem umetno oblikovanem jarku. Dolgotrajna raziskovanja v samem vodnjaku in okoli njega pa zaradi recentnega nasipnega gradiva niso dala nikakih opor za datiranje. Še vedno je časovna opredelitev teh temeljev negotova. Glede na izčrpno fotodokumentacijo bo možno po tehniki zidave časovno odrediti temelje; seveda ob kasnejših izkopavanjih okroglega stolpa ob grajskem vhodu na katerega so zadeli leta 1945. Temelj pravokotnega oboda vodnjaka je zidan iz lomljenih plošč laporja vezanega z apnom. Na zahodni strani je zid fundiran v jarku, medtem ko so ostale stranice zidu prislonjene na lapornato osnovo. V jarku B so bile razmere skalnate osnove podobne tistim v jarku A, zato tu nismo prišli do nikakih ugotovitev, povezanih z rastjo samega gradu.

V poglobljeni sondi med zazidano arkadno steno in graj. kapelo (gl. profil na str. 182), smo zasledili izključno le nasipno gradivo brez vsakih kulturnih ostankov, s katerimi bi mogli časovno določiti nivelacijo terena na notranji grajski ploščadi. Terenska konfiguracija je po izsledkih omenjene sonde

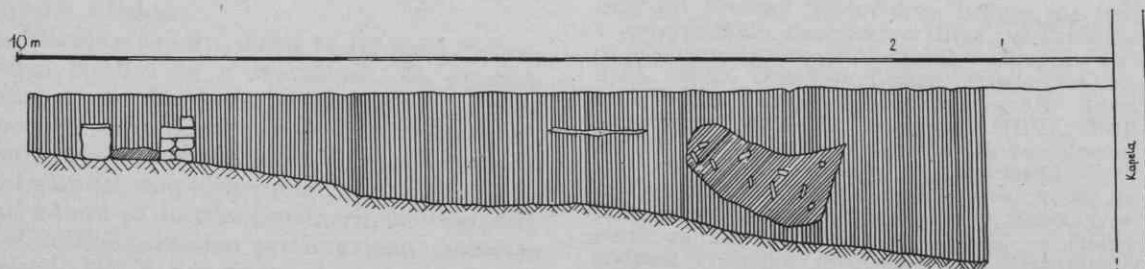
zelo zanimiva. Lapornato pobočje se proti zahodu nagloma pogreza in znaša relativna višina primarne osnove 1.60 m v primeri z ostalim nivojem grajske ploščadi. Kaže, da je poglobitev terena zavila proti jugu, tekla nekaj časa vzporedno oziroma pod traktom z zazidanimi arkadami in se znova pojavila v sondi pri vodnjaku. Sledov sočasnega grajskega obzidja nismo mogli zaslediti razen ostankov apnenega veziva južno od vodnjaka.

Južno od vodnjaka smo namreč pri poglobljanju terena odkrili kepe apna, pomešanega med večjimi kosi laporja. Kljub izrednemu opazovanju ni bilo gotovo, da bi se ta plast priključevala na ohranjeni zid vodnjaka. Tudi v preseku apnena plast ni bila izrazita. Ni se namreč dalo ugotoviti, v kakšni meri je omenjeni konglomerat apna in lapornatih blokov temelj nekega nadzidka. Vendar je spričo drugih okoliščin zelo verjetno, da je omenjena plast v vzročni zvezi s primarnim grajskim jarkom. Jarek se začinja namreč neposredno za plastjo apna in laporja.

Zaradi gornjih spoznanj je bilo potrebno opraviti še manjšo sondo na severovzhodnem vogalu trakta z zazidanimi arkadami. Sonda je v celoti izpolnila pričakovanja. Raščena lapornata tla so strmo padala proti vzhodu. Iz profila sledi, da je bil tu teren poglobljen. Jarek se je verjetno vezal na jarek jugovzhodno od grajske kapele. Interesantno je, da smo tu na zahodnem pobočju okopa našli sklenjeno plast oglja (gl. profil na str. 183), ki govori, da je morala biti za tem jarkom še neka lesena konstrukcija, po vsej verjetnosti palisada.²

S tem so bila izkopavanja v notranjosti gradu zaključena.

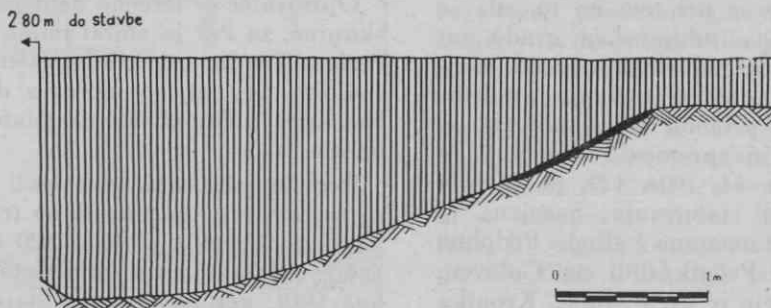
Pred gotkim stolpom smo na vzhodu gradu odprli večjo sondo dolgo skoraj 10 m (glej priloženi talni načrt!). Namen sonde je bil ugotoviti fortifikacijske naprave pred vzhodnim grajskim krilom. V višjih zemelj-

Profil med stavbo z zazidanimi arkadami in grajsko kapelo kaže padec pobočja proti zahodu in prerez skozi kanal

skih plasteh smo zadeli na humozni nasip, pomešan z opeko, ogljem in ometom (primerjaj profil na str. 184). Vzporedno z vzhodno steno stolpa je potekalo več zidov. Prvi je bil ob grajskem stolpu. Drugi, cementni zid, je bil od stolpa oddaljen 2 m, nad njim pa je potekal med 2,90 m do 3,60 m še nek drug zid iz kamenja, vezanega s cementom.³ Nanj se je naslanjala kloaka iz italijanskih stranišč. Šele pri 7,50 m se je pojavil kos

tovljene globine 2,20 m. Enako kot prvi je tudi ta zid meril v širino 1,40 m, vendar je bil precej daljši. Zid je bil izredno močan in grajen iz večjih apnenčastih blokov, vezanih z apnom. Na strani proti grajskemu stolpu je bil skrbno obdelan in obsekan. Na nasprotni strani pa se je naslanjal v globini 1,60 m na lapornato osnovo in je bil mnogo slabše grajen. Ker se omenjeni zid na vzhodu naslanja na lapornato osnovo, je gotovo, da

Profil kaže poglabitev terena pri severovzhodnem vogalu stavbe z zazidanimi arkadami. V zasipu je bilo poleg prsti pomešano kamenje, predvsem lapor. Dno jarka se jasno odraža, saj je na prehodu proti lapornati osnovi 2–3 cm debela plast oglja, označena v profilu s črno barvo

kamnitega zidu, vezanega z apnom, za katerega smo takoj ugotovili, da spada k stolpu. Za to predpostavko govori smer samega zidu. Ta poteka namreč brez bistvenjših odklonov vzporedno z vzhodno steno stolpa. 1,40 m pod današnjim površjem se je zid pričel in je segal do ugotovljene globine 2,20 m. Globlje nismo mogli kopati, ker se je zemlja usipavala. Zid je bil grajen iz velikih blokov verjetno podpeškega apnenca, vezanega z apno malto. Na vseh odkopanih straneh je bil izredno skrbno izdelan in je imel gladke stranice (primerjaj tloris in naris na str. 185). Zid je meril v širino kar 1,40 m ter v dolžino 3,90 m. Na zgornji površini sta bila dva povprečno 16 cm široka žleba. Med njima je bil zid 12 cm višji kot ob straneh. Smer obeh kanalov pa ni potekala pravokotno na os podstavka. Južni žleb je bil na strani proti stolpu oddaljen od južnega roba zidu 84 cm, na vzhodni strani pa je bil oddaljen od južnega roba 76 cm. Še večji odklon pa kaže severni žleb. Ta je bil namreč na grajski strani oddaljen od severnega roba le 0,40 m, na vzhodu pa celo 0,80 m. Zanimiva pri tem temelju je uporaba večjih in debelejših kamnitih blokov v podnožju, medtem ko je krona zidu sestavljena iz manjših, toda pravilneje obdelanih apnenčastih blokov.

Skoraj enako grajen zid smo zasledili nato pri 11,90 m. Vrh zidu se je pričel 95 cm pod današnjim površjem in je segal do ugo-

se je neposreden obrambni jarek prav tu zaključeval. Širina obrambnega jarka je dana z oddaljenostjo zidu od stolpa 11,90 m. O drugih istočasnih fortifikacijskih napravah na vzhodu ljubljanskega gradu ne moremo sedaj podati nobene sodbe, vsekakor utegnejo bodoča raziskovanja osvetliti tudi ta problem v celoti. Funkcija obeh odkopanih zidov v obrambni koncepciji na jugovzhodnem koncu zunanje grajske ploščadi je z Valvasorjevimi in drugimi pričevanji več ali manj jasna (pregledna skica, str. 185).

Kolikor skušamo povezovati rezultate izkopavanj z dokumentiranimi in izročeni pričevanji, vidimo, da so tudi arheološke ugotovitve pomembne. Ohranjeni viri so žal preskromni, da bi mogli v celoti osvetliti rast gradu iz prvotnih zametkov.

Legi in petrografski sestav grajskega griča je tak, da bi težko domnevali naselitev v paleolitski in neolitski dobi.⁴ Mnogo bolj pa je bila kopa, na kateri stoji danes ljubljanski grad, primerna za postavitev gradišča v ilirski dobi. Zaradi zunanjih vzgibov, predvsem zaradi neke permanentne ogroženosti so stanovali ilirski prebivalci za utrjenimi nasipi v gradiščih. Na pomeriju Ljubljane poznamo številne ostanke ilirske kulture.⁵ Med temi je gotovo v zvezi z naselbino na gradu grobišče pri sv. Florijanu.⁶ Glede na številne umetne terenske spremembe v poslednjem tisočletju si tudi vrsta naših starejših znan-

stvenikov, ko so si ogledali ljubljanski grad, ni upala trditi, da imamo opraviti z gradiščem, marveč so sodili, da je bila na grajski vzpetini le ilirska naselbina oziroma bivališče.⁷

Kdaj in kako ter predvsem kje so našli ostanke tega prvotnega gradišča, lahko danes samo domnevamo. Prvi je opozoril na gradišče in s tem tudi na prvo utrdbo na tem prostoru S. Rutar, Letopis Matice Slovenske 1891, 184, opiraje se pri tem na to, »da je dokazano, da se na ljubljanskem gradu nahajajo črepinje prazgodovinskih posod. More se celo trditi, da se je ondanje gradišče ohranilo celo do prihoda Rimljanov, ki so ga bolje utrdili in spremenili v arx.«⁸ Po Pečniku, Izvestija 14, 1904, 129, pa je bila »na griču ograja stanovanja, narejena iz kolov in protja ter ometana z glino.« Podobno selišče je odkril Pečnik tudi na Golovcu. Šele mnogo kasneje je dr. F. Stele, Kronika 4, 1934, 4 in 49, zapisal: »Po domnevah zgodovinarjev naj bi bila ilirska naselbina v Krakovem odnosno na desnem bregu Ljubljane. K tej naselbini naj bi spadal tudi na gradu ugotovljeni predrimski obrambni okop.«

O ugotovljenem predrimskem, t. j. prazgodovinskem obrambnem okopu na ljubljanskem gradu obstoji le podatek dr. F. Steleta. Verjetno so zadeli na okop pri regulacijskih delih v zvezi s preureditvijo ploščadi po zamisli arh. J. Plečnika. Iz tega poročila izhaja, da prazgodovinski in rimski okop nista identična, kakor se je preje domnevalo.⁹ Idealizirane podobe rimskega »arxa« po Hitzingerju pa ne moremo arheološko identificirati in dokumentirati. Gotovo je sama zamisel rimske opazovalne postojanke na vrhu grajskega griča sprejemljiva in celo verjetna. Glede na terensko konfiguracijo pa bi dali prednost za lokacijo opazovalnega stolpa izstopajočemu holmcu jugovzhodno od gotskega stolpa. Tu so namreč pri poglobljanju »cisterne« našli napis¹⁰: *Aurelii Seuthii*.

Že pred tem so pri odstranjevanju »alter Verschanzung« — torej nekih okopov — našli več antik. Celotna najdba danes ni znana, vendar vemo po zapiskih sodobnikov (primerjaj *Illyrisches Blatt*, 1820, str. 155), da so zasledili pri teh delih: a) pepelnico, oljenko, skledo; b) odlomek lepega stebra; c) dva čevlja visok steber z napisom; č) kamniti plošči, na katerih so bile opazne sledi ognja, več starega orožja, sulic itd.

Opisovalec je izrecno delil najdbo na štiri skupine, za kar je moral imeti nek tehtnejši razlog. Vendar pa kljub omembi pepelnice (najdba pod a) ne moremo dokumentirati rimskega pokopališča na platoju, vzhodno od gradu.

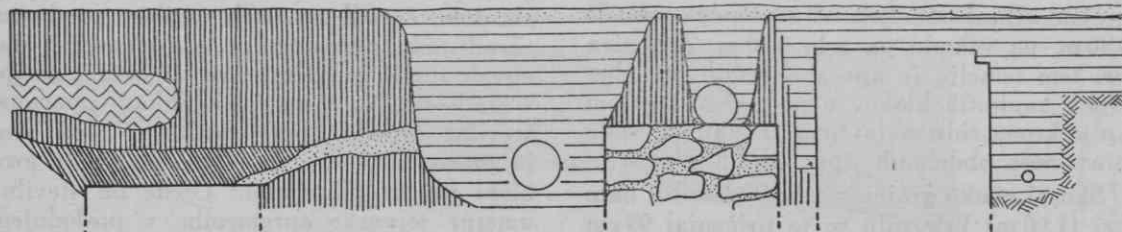
Regulacijska dela na planoti pred gradom so morala biti obsežna in so trajala več let. Kajti poročevalec iz leta 1820 navaja, da so večji del izkopanih predmetov odkrili že leta 1819; ker pa vemo za najdbe še v letu 1835, lahko smatramo, da so v začetku prejšnjega stoletja »velikopotezno« pospravili in izravnali večino ostankov prejšnje fortifikacije in naselitve. Omenjene najdbe, kolikor so zanje podane lokacije najdišč, so vse s platoja vzhodno od gradu in se kopičijo v območju vodnjaka.¹¹ Vprav na tem platoju so našli toliko rimskih novcev, med katerimi so zastopani cesarji od Avgusta do Teodozija, da je kontinuirana rimska naselitev ploščadi izpričana.¹²

Še posebej pa so zanimivi »in situ« najdeni votivni oltarji posvečeni boginji *Aequorni*: a) *G(aius) Cl(audius) Pri(am)us Aec(ornae)|v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*;¹³ b) *Actus|Aecornae|v(otum) s(olvit) l(ibens)*;¹⁴ in napis c) *G(aius) Aemilius|Felix Aecur(nae)|v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.¹⁵ Druge okoliščine najdbe podpirajo domnevo o svetišču na podnožju kuclja pred gradom. Svetišče samo ni moglo imeti velikih razsežnosti, ker so tudi oltarji majhni. Mogoče je obstajal pod to vzpetino samo manjši *fanum* ali *sacellum*-kapelica, ker ima eden izmed oltarjev podobo votivne kapelice. Po

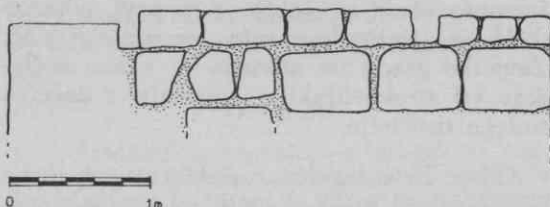
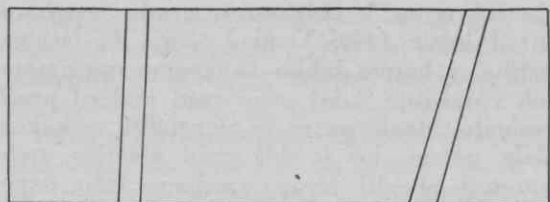
7

10

15 m

Prerez zemeljskih plasti v jarku vzhodno od gotskega stolpa med metroma 7 in 16

Tloris in stranski pogled na temelj pri 7,50 m

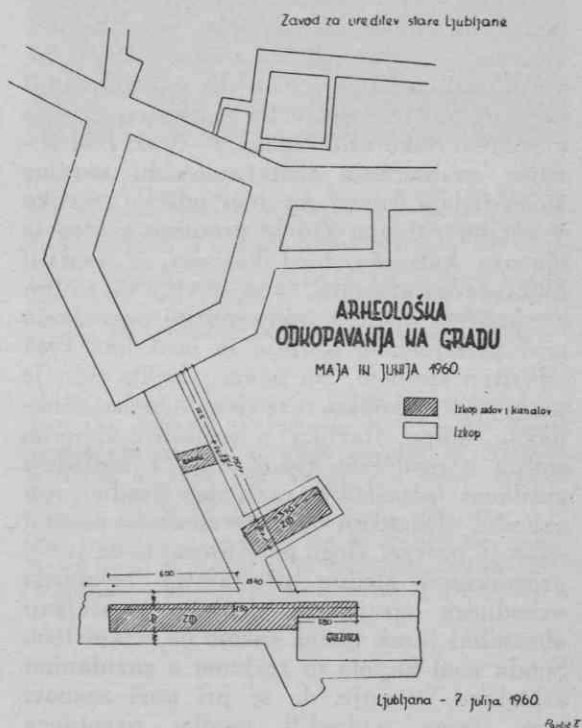
izvajanjih lingvistov in starinoslovcev lahko sodimo o ilirskem poreklu *Aequoruae*. Bistva boginje sicer ni moč v celoti razjasniti, toda obstoji upravičena domneva o njenem pred-rimskem čaščenju na območju ljubljanskega gradu.

Med najdbami na gradu pa velja izločiti posebno skupino napisov, vzdanih kot spolije. Večinoma so to nagrobniki, pripeljani verjetno iz antične nekropole pod gradom vzdolž Florijanske in Karlovške ceste.¹⁶ Med spolijami bi omenili skoraj v celoti ohranjeni napis na vzhodni strani gotskega stolpa:¹⁷ *D(is) M(anibus) Antoniae Maximillae | L(ucius) Aberius | Priscus | nur(u) dign(i)s(simae) | b(ene) m(erenti)*; in naslednje fragmente spomenikov, od katerih stoji pri severnem dohodu cippus terminalis večje grobnice¹⁸ z napisom *i | n f(fr)onte*; pri gotskem stolpu je prav tako vzdian cippus terminalis¹⁹ *i n f(fr)onte*; ter pri stolpu desno od južnih vrat nagrobnik *C. I | CLA | V*.

V primeri s številnimi antičnimi spomeniki so prva stoletja srednjega veka zapustila le malo materialnih dokazov. Slovansko ime Ljubljane samo nam zgovorno izpričuje naselitev te izredno pomembne prometne točke že v najzgodnejši dobi.^{19a} Ali in v kakšni meri so naši neposredni predniki utrdili grajsko ploščad spričo pomanjkanja najdb, danes ne moremo ugotoviti. Edina najdba iz tega obdobja je t. im. »frankovska krogla«. Vendar pa danes žal ne vemo, kaj naj bi ta krogla predstavljala, ker je v muzeju nedosegljiva oziroma izgubljena.

Ljubljana in s tem tudi grad se omenja v pisanih virih prvič leta 1144.²⁰ Domnevati pa moremo pričetek utrjevanja v začetku našega tisočletja. Neposrednih stavbnih čle-

nov romanike danes na gradu ne srečujemo.²¹ Glede na druge umetnostnozgodovinske analize o starosti posameznih grajskih kril lahko povzamemo pomembne zaključke za pravilno interpretacijo. Umetnostni zgodovinarji so si namreč edini v sodbi o ohranjenih starejših arhitektonskih členih v zahodnem krilu stavbe. Stanje, kakršno je ohranjeno delno še na Pieronijevem načrtu Ljubljane iz let okoli 1650,²² kjer je med posameznimi stavbnimi objekti, prislonjenimi na obzidje, več vrzeli predvsem na vzhodnem traktu. Zazidava vzhodnega krila je sledila šele kasneje. Po načrtu v teh vrzelih ni poslopij, temveč zgolj obzidje in pripadajoče fortifikacijske naprave. Iz česar sledi, da je treba iskati osnovo srednjeveškega gradu in s tem prvo fevdalno bivališče neposredno na mestni — zahodni — strani. Različne gradbene faze, ki jih lahko upravičeno domnevamo, pa nas silijo k iskanju rešitve nakazanega

problema; čas obstoja prvotne arhitekture v vzhodni polovici grajskega dvorišča. Vizitacijska listina v ljubljanskem škofijskem uradu, na katero me je ljubeznivo opozoril konservator I. Komelj, kaže, da je vodilo v grajsko kapelo leta 1611 kar 11 stopnic. Če bi ta čas ploščad v gradu ne bila zasišana, bi stopnice ne bile potrebne. Torej je bil teren v notranjosti gradu izravnal pred letom 1489, ko se kapela prvič omenja. S

tem seveda močno skrčimo možnost o daljšem obstoju prvotnega obrambnega sistema.

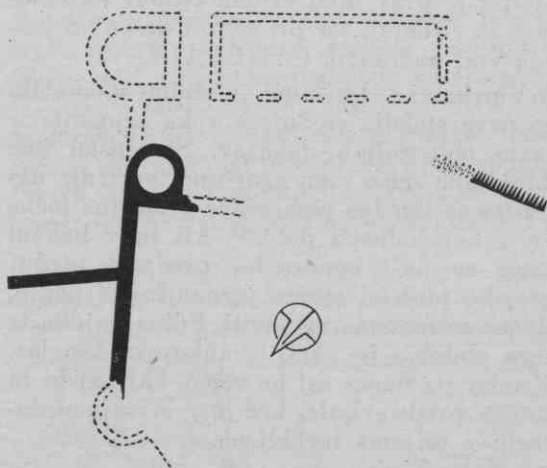
K primarni fortifikaciji lahko prištevamo kar dvoje ohranjenih spomenikov. V prvi vrsti moramo omeniti izkop obrambnega jarka s sledmi oglja in že leta 1945 odkopan zidan grajski stolp.²³ Na južno stran je vodil iz tega stolpa manjši ostanek zidu v smeri proti letos odkopanemu obrambnemu jarku (glej profil na str. 183).

V začetni srednjeveški stopnji utrjevanja grajskega griča so izrabili naravni padec terena proti vzhodu in zagradili ves pas med mestnima obzidjema. Padec skalnate osnove se je pričel, po terenskih izvidih, v notranjosti dvorišča, vendar šele neposredno pred sedanjim vzhodnim grajskim krilom. Oglje na skrajnem zahodnem robu jarka nas sili, da moramo predpostavljati logično navezovanje nekega prvotno lesenega objekta na notranji strani obrambnega jarka. Naslednji gradbeni fazi — osnova ji je še vedno primarni fortifikacijski koncept — lahko prištejemo leta 1945 odkrite zidane temelje severovzhodnega stolpa. Razlika v oddaljenosti tega stolpa od priključka mestnega obzidja s Študentovske ulice znaša 9–10 m. Podrobnejše analiziranje strukture zidu severne stene izdaja ravno na tem odseku razliko v načinu zidanja. Zid je pretežno grajen iz rjavega kamenja, med katerim so vzdani bloki sivega apnenca, ki so številni ob stolpu z gostiščem in jih v taki množini pogrešamo med priključkom obzidja in med leta 1945 odkritim stolpom. Na istem odseku zidu je postament nekoliko razširjen in neha v območju stolpa. Razlika v strukturi zidu ob stolpu z gostiščem kaže, da je v naslednji gradbeni fazi sledila razširitev gradu proti vzhodu. Današnji severovzhodni vogalni stolp je prevzel vlogo prejšnjega, le da je tej premaknitvi sledila prestavitev celotnega vzhodnega grajskega krila v prejšnji obrambni jarek (prim. shemo na strani 186). Sonda med kapelo in traktom z zazidanimi arkadami potrjuje, da se pri novi zasnovi niso strogo podredili poteku prvotnega obrambnega jarka. To pa samo krepi domnevo o istočasni opustitvi primarne strateške osnove ljubljanskega gradu z globokim prepadom pred vzhodnim krilom. Nov fortifikacijski koncept je dobil življenjsko pogojenost le, če je obstajala pred njim še ena ovira, še en obrambni zid.

Časovna odreditev vseh gradbenih faz je danes zaradi pomanjkanja izkopenega kulturnozgodovinskega dokaznega gradiva nemogoča. Omenili smo podatek, po katerem

je bil teren v notranjosti gradu izravnán pred letom 1489. Vendar ostaja ta letnica edina, s katero lahko konkretno operiramo ob vprašanju, kdaj se je grad razširil proti vzhodu. Moglo pa se je to zgoditi vsekakor šele potem, ko je bil grad stočišče treh mestnih obzidij. Drugo gradbeno fazo, horizont leta 1945 odkopanega okroglega stolpa, dokumentira verjetno listina, v kateri se imenuje obzidje Ljubljane v prvi polovici XIII. stol. (in Laibaco intra murum civitatis). Zametke gradu pa moremo — v tem soglašajo vsi strokovnjaki — postaviti v začetek našega tisočletja.

Sklep. Prve izpričane poselitvene faze na ljubljanskem gradu kažejo zelo tesno povezavo med najzgodnejšimi naselbinami na pomeriju Ljubljane in ljubljanskim gradom. Pri tem gre gradu vseskozi neka posebna centralna obrambna funkcija. Krono take vloge pa je dobil ljubljanski grad s tem, da je postal dejansko središče centralne Slovenije. Vsaka rast tujega in vrhu tega še fevdalnega središča bi bila brez široke povezave z neposrednim nosilcem verskega, merkantilnega in upravnega življenja — z mestom samim — že vnaprej obsojena na propad. Toda že v prvih srednjeveških zametkih se je grad skladno povezal z mestom, vključil se je namreč kot izredna fortifikacijska točka v kot pas sklenjeno mestno obzidje. Potek tega mimo Tranče, skozi grad in v smiselnem nadaljevanju naprej po grajskem pobočju do Študentovske ulice in Ljubljanice kaže na pomen gradu v smotrno se oblikujočem telesu.²⁴ Ne le, da so bile s tem pogojene komunikacije, ki so spajale grad z mestom,

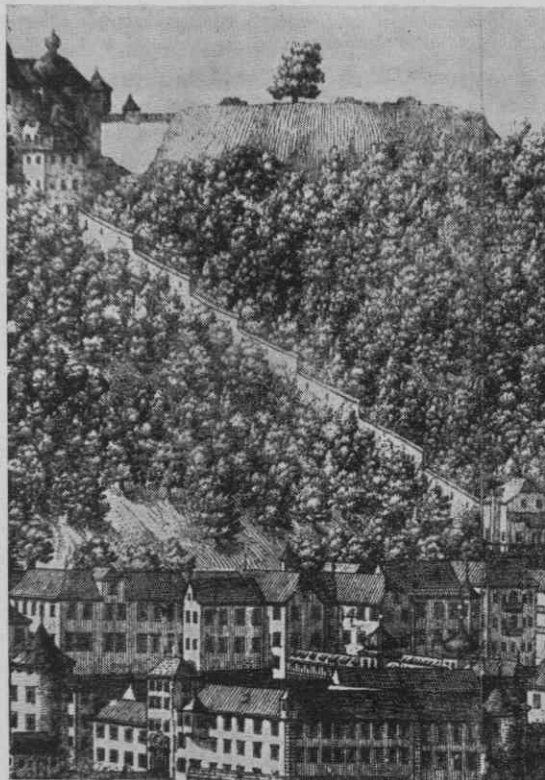
Shema severovzhodnega grajskega vogala. Vrisane so tri gradbene faze. L. 1945 odkriti stolp je podan shematično, ker imamo za to oporo le v nakazanih konturah na makadamu ob grajskem vhodu

ampak so bile ustvarjene tudi vse danosti za kasnejše vsklajevanje gradu kot akropole s postopno razširitvijo mesta na karlovški strani.

Pričujoči prispevek osvetljuje le dejavnost arheologov na ljubljanskem gradu. Vsa široka zgodovinska obravnava je strnjena v tehničnih prispevkih prof. M. Kosa in S. Vilfana, zato smo izpustili vsako podrobnejše zgodovinsko interpretiranje, ker je to vsebovano v omenjenih dognanjih obeh avtorjev.

OPOMBE

1. Predloge in smernice za arheološka sondažna dela je izoblikovala posebna komisija. Na tem mestu pa bi se rad še enkrat zahvalil vsem kolegom, ki so kakorkoli pomagali in sodelovali pri tej akciji. Obširen elaborat o raziskovanjih je shranjen v Zavodu za ureditev stare Ljubljane. — 2. 1530 omenja listina pretežno leseno konstrukcijo gradu: »So ist das lanng zimer auswendig gegen der stat in die schlossmaur vnd inwendig nun von holtzwerch inn rigel gemauert, das fault auff den grund weg und mag khain ziegeldach haben, darumb thuet not das holtzwerch mit ainer maur zu uersetzen vnd auszuwellen.« Objavo listine mi je dovolil arhivar B. Otorepec, za kar se mu še enkrat zahvaljujem. — 3. Za katerega pa kljub opazovanjem konservatorjev I. Komelja in dr. N. Šumija ne morem z gotovostjo trditi, da bi spadal k prvotni arhitekturi. — 4. S. Brodar, paleolitski del in J. Korošec neolitski del v Zgodovini Ljubljane I. — 5. F. Stare, Pirske najdbe železne dobe v Ljubljani, 1954. — 6. J. Pečnik, Izvestija MDK 14, 1904, 129. — 7. S. Rutar MCK 16, 1891, 118 in 159; IMDK 14, 1904, 150. — 8. P. Hitzinger, MdHVK, 1861, 46 — 9. l. c. — 10. AIJ, 182 = CIL III, 3854. — 11. C. Deschmann, Führer durch das Krainische Landesmuseum, Rudolfinum in Laibach, 1888, 103 in 112; S. Rutar, LMS 1891, 189. — 12. A. Müllner, Emona, str 60. — 13. AIJ 150; CIL III, 3853. — 14. AIJ 149; CIL III, 3852 — 15. AIJ 148; CIL III, 3851. — 16. B. Saria, GMDS 22, 1941, 133; IMDK 9, 1899, 41; Argo 1, 1892, 59. — 17. GMDS 22, 1941, 133. — 18. l. c. 36. — 19. CIL III, 13401 — 19 a. P. Korošec, AV 4, 1953, 324; AV 2, 1951, 156; J. Korošec, Zgodovina Ljubljane I. — 20. M. Kos,

Detajl večje Valvasorjeve vedute s sektorjem med gradom in Trančo. Desno od gradu je kucelj z lipo, na katerega vodi mostiček. Razdalja med obema objektoma znaša danes čez 25 m. Ugotovljen obrambni jarek je bil širok 11,90 m. V obeh primerih je razpon precejšen in le malo verjetno je, da bi mogli premostiti jarek brez opornika. V razdalji 7,50 m od gotskega stolpa smo odkrili zid, situiran v obrambnem jarku. Tega ostanka ni moč povezovati z nobenimi utrdbami pred gradom; ostane le njegova funkcija opornika pri premostitvi jarka, ki ga Valvasor ni vrisal

Srednjeveška Ljubljana, Ljubljana, 1955. Po tem delu so citirane vse letnice in navedbe listin. Upošteval pa sem ob tem mnenje S. Vilfana, Kronika 4, 1956, 132. — 21. Po ustni navedbi dr. M. Zadnikarja. — 22. F. Stele, Grad ljubljanski slovenska akropola, Celje 1932, 13. — 23. Vsa terenska zapažanja mi je ljubeznivo posredoval prof. B. Kobe, ki je vodil regulacijska dela v gradu. — 24. S. Vilfan, Kronika 4, 1956, 132.

VODNIK LETA 1834 O SLOVENIJI

MELITTA PIVEC-STELE

Franz Tschischka, arhivar in direktor registrature dunajskega magistrata, je izdal 1834 na Dunaju vodnik: Der Gefährte auf Reisen in dem österreichischen Kaiserstaate. Für Reisende jeden Standes und Zweckes nach den neuesten und bewährtesten Quellen bearbeitet. Ker je tiskan na dobrem papirju, je vodnik kljub svojemu obsegu — LVI +

+ 682 str. 8° — res lahek in priročen. Ni to edino delo Fr. Tschischke: 1836 je izšel njegov pregled umetnosti in starožitnosti v avstrijskem cesarstvu, 1846 njegova zgodovina Dunaja v 1. izd., 1853 v 2. izd., 1834 in 1843 pa še nekaj manjših publikacij.

V predgovoru omenja avtor kot prednost svojega priročnika, da prinaša prometne